

Tíz éves az ország első elektronikus könyvtára

Drótos László – Moldován István

info@mek.oszk.hu

Amikor ezek a sorok íródnak, éppen egy évtizede annak, hogy „megnyitotta a kapuit” az első elektronikus könyvtár a magyar interneten. Már amennyiben *kapukról* lehet beszélni egy olyan intézménynél, amelynek falai sincsenek, és *könyvtárról* egy pár tucat cikkből, versből és oktatási anyagból álló fájlarchívum esetében. De bármennyire is szerény és amatőr eszközökkel készített vállalkozásról volt szó, az „intézmény” szó használata talán nem túlzás, mert ez alatt a tíz év alatt a MEK rövidítés általánosan ismert és elismert lett internetes körökben, ahogy ezt például a néha már a tízezret is elérő napi látogatószám jelzi a jelenlegi központi szolgáltató gépünkön. És amikor öt évvel ezelőtt, 1999 szeptemberében az Országos Széchényi Könyvtárban létrejött az önálló MEK Osztály, a fejlesztés új

lendületet és irányt kapott, ami reményeink szerint a hazai közgyűjteményi hálózatban egy új intézménytípus: egy teljes értékű „nemzeti elektronikus könyvtár” kiépülése felé vezet. Ez az írás ennek a folyamatnak a múltját, jelenét és elképzelt jövőjét mutatja be, felvillantva azokat a kapcsolódó kezdeményezéseket is, melyek már kívül esnek a Magyar Elektronikus Könyvtár mint on-line szolgáltatás keretein, és egy új szakterület: az „elektronikus könyvtáros”, illetve egy új szerveződés: a „magyar elektronikus könyvtárak hálózata” létrejöttének irányába mutatnak.

Ha beírjuk a *mek.oszk.hu* címet a böngészőprogramunkba, egy ideje már egy élénk színű, kicsit portálszerű oldal jelenik meg, egy kis tájékoztató ablakkal együtt, mely arról értesít, hogy ez itt a Magyar

Elektronikus Könyvtár új változata, a régi gyűjtemény fejlesztése lezárult, és – némi javítás után – folyamatosan kerülnek át onnan a dokumentumok, az új könyvek megjelenése mellett. A legfrissebb újdonságok ott sorakoznak az oldal közepén, kis katalóguscédulára emlékeztető keretben. Ha szerencsénk van, mire némi böngészés, olvasgatás után visszatérünk erre a nyitólapra, már egy újabb könyv címképe lesz a lista élén – naponta általában 3–4 dokumentum kerül fel: több millió betű és esetenként több száz illusztráció. Némelyik könyv önmagában nagyobb, mint egy átlagos hazai kulturális webhely. Az állomány jelenlegi nagyságát is jelzi egy számláló, ez most éppen 2114-et mutat.

A mek.iif.hu címen levő régi gyűjtemény számlálója ugyan 4700 felett állt meg 2003. június 30-án, de összességében jóval kisebb volt az archivált anyag, mert abba rövid cikkek, egyedi versek és novellák is bekerültek önálló dokumentumként. Akkor nem nagyon volt még miből válogatni, igyekeztünk összeszedni minden megőrzésre érdemes szép- és szakirodalmi digitális szöveget, amire csak rábukantunk az internet valamelyik zugában vagy épp egy CD-ROM eldugott alkönyvtárában. Ez a fajta „leletmentés” máig sajátja a MEK-nek: a gyarapodás egyik fontos forrását jelentik az on-line és off-line elektronikus publikációk, melyeket megpróbálunk időállóbb környezetben és formátumban archiválni, és nagyobb olvasótábort szerezni nekik. Sok dokumentumot viszont már kifejezetten a MEK számára digitalizálnak professzionális cégek vagy éppen lelkes önkéntesek, illetve elektronikus kéziratként, esetleg nyomdakész állapotban érkeznek közvetlenül a szerzőktől vagy a kiadóktól. De bárholnan is érkezzen, minden könyv egy külön „eset”, több-kevesebb szervezés, levelezés vagy telefonálgatás, mire sikerül megszerezni, és inkább több, mint kevesebb utómunkát, mire szolgáltatásra alkalmas állapotba kerül. Az elektronikus publikálási folyamatból – egyelőre kevés kivétellel – kimaradnak azok a munkafázisok, amelyeket egy

hagyományos kiadványnál a szerkesztők, nyelvi és szaklektorok, korrektorok, tipográfusok, nyomdászok és terjesztők hozzátesznek, hogy a könyvtáraknak már csak a készterméket kelljen összegyűjteniük és szolgáltatniuk. Ezeket a szakfeladatokat az elektronikus könyvtárak esetében is – legalábbis egy bizonyos szintig – muszáj felvállalni. Az utóbbi évek egyik fontos előrelépése, hogy külső segítséggel ugyan, de üzemszerűen folynak ezek a munkák a MEK-nél.

Bár a külalak sokat változott a kezdetek óta, de az alapelvek maradtak: a MEK az ideális közkönyvtárat testesíti meg: *teljesen ingyenes, állandóan nyitva van és mindig minden könyv ott van a „polcon”*, hiszen ezeket se kölcsönözni, se ellopni nem lehet. Ráadásul a világ bármely pontjáról egy-két kattintással elérhető. Az ingyenesség nemcsak a szolgáltatás használatára vonatkozik, maga a rendszer is nyílt és ingyenes szoftverekkel működik, és ugyancsak szabadon terjeszthető. A rendszer a MEK fejlesztési tapasztalatai alapján az NIIF (Nemzeti Információs és Infrastruktúra Fejlesztési Program) és a MEK Egyesület támogatásával készült eleMEK, alkalmas a legkülönbözőbb digitális archívumok kezelésére. A gyűjteményhez való könnyű hozzáférhetőséget a határon túli magyarok területekre telepített MEK-másolatok is megkönnyítik, és – szintén a Nemzeti Információs Infrastruktúra Fejlesztési Programnak köszönhetően – az Elektronikus Könyvtár gyűjteménye lett az egyik első tartalomszolgáltatás a kiépítés alatt levő új, nagysebességű IPv6 hálózaton is.

A MEK legjellemzőbb tulajdonsága talán mégiscsak az, hogy „látogatóbarát”. Ezt a célt szolgálja többek közt az új kezelőfelület, ahol 8–10-féle módon lehet böngészni vagy keresni a dokumentumok között; és az alternatív formátumok: on-line és off-line olvasás, illetve nyomtatás céljára. Ezt segítik a könyvismertető, melyekkel a könyvek letöltése nélkül is lehet tájékozódni a tartalmukról. Ezért készült el a VMEK, a könyvtár akadálymentese-

sített változata vakoknak, gyengénlátóknak és mozgáskorlátozottaknak. Ezeken kívül több javaslat is megfogalmazódott, ill. elkészült a nemzetközi ajánlás magyar fordítása azok számára, akik hasonló felületeket szeretnének készíteni a webszolgáltatásukhoz. A VMEK még egy fontos újítást tartalmaz: a Világhalló rendszer segítségével a könyvek többsége on-line fel is olvastatható. És ezért indult 1999-ben a ma már Libinfo néven önálló szolgáltatásként futó MIT-HOL, az első magyar internetes tájékoztató szolgálat az olyan látogatóknak, akik nem találták meg a MEK-ben, amit kerestek. Azok, akik inkább maguk próbálkoznak az internetes könyvtári források és egyéb könyves adatbázisok közt való keresgéssel, az általunk gondozott, népszerű HUNOPAC (ez inkább a szakembereknek szánt) és Könyvtár.lap (ez a nagyközönségnek készül) oldalakon találnak fontos kiindulópontokat.

Az olvasóbarát tulajdonságok közé sorolható a MEK tartalmi és egyre inkább műfaji változatossága is: a hagyományos könyvtárakhoz képest még nagyon kicsi gyűjteményméret ellensúlyozása érdekében igyekszünk minden felhasználói csoportnak kínálni legalább néhány érdekes és értékes dokumentumot; így az óvodásoktól kezdve a középiskolásokon és egyetemistákon át a tudományos kutatókig, mindenki találhat magának olvasni-, nézni-, sőt a jövőben már akár hallgatnivalót is. A gyűjtemény fontos részét képezik a mindenki számára hasznos, a nyomtatottnál rugalmasabban használható digitális kézikönyvek, lexikonok és szótárak, ezek száma a 2004-ben indult *Hungarológiai Alapkönyvtár Digitalizálási Program*nak köszönhetően most jelentősen megnövekedik, és különösen fontos, hogy ezek egy része idegen nyelveken is elérhető már, segítve így a külföldön magyarságtudománnyal foglalkozók munkáját.

Még egy jelentős gyarapodási forrás jelent meg ebben az évben: „hivatalosan” is megnyílt a MEK folyóirat-gyűjteménye, az *Elektronikus Periodika Archivum és Adatbázis*. Az EPA egyrészt teljességre tö-

rekedve nyilvántartja a magyar vonatkozású digitális időszaki kiadványokat, másrészt, ahol erre a kiadó lehetőséget ad, fizikailag is archiválja az egyes folyóiratok, hírlevelek és egyéb periodikumok számain. A gyűjtemény visszafelé is növekszik, archív kiadványok digitalizált évfolyamaival. Megtalálható benne például a *Nyugat* valamennyi száma, amely összességében közel 20 ezer művet, írást tartalmaz. És szintén idei eredmény, hogy egy közös pályázatnak köszönhetően a MEK Egyesület támogatásával újult meg a „*Képzőművészet Magyarországon*” című – a MEK-hez hasonlóan, még a hazai internet „hőskorában” egyéni kezdeményezésből indult – hatalmas virtuális kiállítás, illetve készült el több szöveggyűjtemény híres magyar festményekhez kapcsolódva.

Hasonlóan széles kínálatot külföldön is legfeljebb csak a virtuális könyvtárakban találunk, amelyeknek nincs saját gyűjteményük, csupán az interneten máshol elérhető forrásokat katalogizálják. Szinte valamennyi ismert digitális könyvtár leszűkíti a gyűjtőkörét műfaj, téma vagy időszak szerint, erősen korlátozva ezzel a potenciális olvasók körét is. A szolgáltatás felszíne mögött van még néhány olyan – hazai viszonylatban újdonságszámba menő – technikai megoldás, amelyek közvetve szintén hozzájárulnak ahhoz, hogy a MEK dokumentumait minél több helyről, minél könnyebben meg lehessen találni. Már a régi gyűjtemény darabjait is elláttuk „metaadatokkal”, vagyis a dokumentum bibliográfiai jellemzőit leíró információkkal, de ez akkor még csak egy egyszerű, szöveges kíséző-állomány volt, csupán néhány alapadattal; nem voltak egységesítve a személy- és intézménynevek, nem volt szabványos tezaurusz a tárgyszavazáshoz stb. Időközben viszont a világban kialakultak és stabilizálódtak azok a technológiák, amelyek lehetővé teszik ezeknek az adatoknak a nemzetközileg szabványos tárolását és cseréjét. Így az új MEK-ben Magyarországon az elsők között kezdtük el használni a Dublin Core metaadatokat a dokumentumok „bo-

ritólapijának” fejlécében, és illesztettük be az erre épülő Open Archives Initiative (OAI) technológiát. Az OAI-nak köszönhetően az Elektronikus Könyvtár gyűjteménye néhány más hazai digitális archívummal együtt közösen lekérdezhető a Nemzeti Digitális Adattár (NDA) és a Hektár keresőivel. A metaadatok MARC és XML formátumban is átadhatók más rendszereknek, így a digitális művek megtalálhatók a MOKKA, a Kistéka, a Könyvkereső és néhány további könyves szolgáltatás adatbázisaiban, a Z39.50 illesztésnek köszönhetően pedig kikereshetők az OSZK Amicus rendszerén át is. A hosszú távú stabilitást és hivatkozhatóságot szolgálja, hogy minden dokumentum egy URN:NBN azonosítót is kap. Ezek a „nemzeti bibliográfiai számok” biztosítják, hogy akkor is megtalálható marad a dokumentum, ha esetleg más szolgáltató gépre költözik. (Az URL címek változékonysága ma még mindennapos bosszúságot okoz az internetet használóknak.) A tárgyszavazáshoz használt tezauruszban való eligazodást szintén egy új technológia: tématerkép (topic-map) segíti. A „topic-map” egy másik, a nagyközönségnek szánt és rövidesen nyilvánosságra kerülő alkalmazása a magyar irodalom leghíresebb alkotóit mutatja be, grafikusan is megjeleníthető asszociáció-háló segítségével. A fentiek jól illusztrálják, hogy a Magyar Elektronikus Könyvtár nem csupán egy „lassan, de biztosan” gyarapodó digitális könyvgyűjtemény az interneten, hanem egy olyan műhely, vagy még inkább laboratórium, amelyben a jövő könyvtárának lehetőségeit próbálgatjuk, és az ígéretesnek tűnő megoldásokat be is építjük egy nagy forgalmú, már működő szolgáltatásba, így „tesztelve” ezeket a könyvtár használói által. Tapasztalatainkat igyekszünk megosztani hazai és – újabban már – nemzetközi szinten is másokkal, különböző előadások, bemutatók, cikkek formájában; ezek teljes anyaga megtalálható a MEK Irattár menüpontban. Ugyancsak itt olvashatók azok a magyar ajánlások, továbbá a lefordított külföldi szabványok és alapelvek,

amelyeknek a hazai gyakorlatban való elterjedését fontosnak tartanánk. A metaadatok szabványos előállításához és cseréjéhez készítettük el a már említett, szabadon terjeszthető eleMEK rendszert. A digitalizálással, elektronikus publikálással és az elektronikus könyvtárakkal kapcsolatos kérdések megválasztására hoztuk létre a DIGILIST nevű levelezőcsoportot; az „élőben” való tanulásra pedig az INKA által minden évben meghirdetett 4 napos tanfolyamon van lehetőség, amit nagyrészt a MEK munkatársai tartanak „*Digitális dokumentumgyűjtemények kialakítása*” címmel. Ugyancsak ezt a célt szolgálja a 2004 őszére tervezett ingyenes digitalizálási munkaértekezlet, melyet az európai digitális kulturális örökség megőrzésére létrejött együttműködés: a Minerva Plus magyarországi munkacsoportja szervez. (A Minerva Plus hazai honlapja ugyancsak a MEK szerverén kapott helyet.)

Ha néhány mondatban kellene összegezni az elmúlt tíz év tapasztalatait, akkor azt mondhatjuk, hogy mára egyértelművé vált a digitális dokumentumok és az elektronikus könyvtárak fontossága, az igények már nálunk is meghaladják a kínálatot, és bizonyos szakterületeken, ha abszolút mértékben még nem is, de az elektronikus publikálás növekedési üteme már nagyobb, mint a hagyományos papír-alapúé. Ezekre a kihívásokra a magyar könyvtárosságnak válaszolnia kell, és az is világos, hogy egyetlen elektronikus könyvtár nem tudja begyűjteni és feldolgozni az exponenciálisan növekvő számú digitális objektumokat, különösen, hogy ezekkel jóval több előkészítő munka van, mint a hagyományosakkal. A MEK egyfajta „*digitális nemzeti közkönyvtárként*” egy reprezentatív jellegű gyűjteményt tud és kíván is építeni, elsősorban az alapművekre koncentrálna. E mellé még ki kell alakulnia Magyarországon egy olyan, együttműködésen és közös szabványokon, technológiákon alapuló elektronikus könyvtári hálózatnak, amely idővel képes lesz kínálatában, s a szolgáltatások színvonalában és változatosságában olyan, társadalmilag is elis-

mert, hosszú távon megalapozott, megbízható szolgáltatást nyújtani, mint a hagyományos könyvtári rendszer. Létre kell hozni a szakkönyvtárak, felsőoktatási és iskolai könyvtárak, az egyházi és levéltári archívumok, a helytörténeti és a határon túli gyűjtemények stb. „leképezéseit” az internet virtuális világában is, mert a közgyűjtemények jelenlegi és jövőbeli használói egyre inkább ott is keresik az olvasni-, kutatni-, tanulni-, szórakoznivalót; nem hagyhatjuk őket magukra ott sem, színvonalas és megbízható könyvtári szolgáltatás nélkül.

Bizonyítékként álljon itt egy bejegyzés a Magyar Elektronikus Könyvtár vendégkönyvéből:

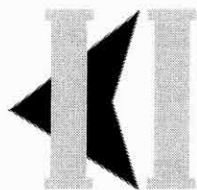
2004-06-30 08:54:32

„Olyan sokszor csattantam fel a MEK-re és szereztem meg amit akartam, percek alatt, tettem ezt a legkülönbözőbb időpontokban és helyekről, hogy a nagy rohanásban majdnem el is felejtettem köszönetet mondani, azért amit töletek kaptam. Van némi fogalmam arról, hogy mennyi munka van egy ilyen webszolgáltatás feltöltése és üzemeltetése mögött és nem felejttem el, hogy ezzel mennyi időt takarítottatok meg nekem és mennyi mindent találtam meg, amit másképp talán sosem kutattam volna fel. Hát ezekért és a jövőbeniekért, köszönet!

Üdvözlettel, Németh Kristóf”

A cikkben szereplő források címei:

- A régi MEK:* <http://mek.iif.hu>
Az új MEK: <http://mek.oszk.hu>
Erdélyi másolat: <http://www.mek.ro>
Szlovákiai másolat: <http://www.mek.sk>
IPv6 tükrözés: <http://mekipv6.niif.hu>
Akadálymentes VMEK: <http://vmek.oszk.hu>
MEK Irattár: <http://mek.oszk.hu/html/irattar.html>
Elektronikus Periodika Archívum és Adatbázis: <http://epa.oszk.hu>
eleMEK honlap: <http://elemek.oszk.hu>
Könyvismertető: <http://legeza.oszk.hu>
Képzőművészet Magyarországon: <http://www.hung-art.hu>
Irodalmi tématerkép: <http://mek.oszk.hu:8181/itm>
Tezaurusz tématerkép: <http://mek.oszk.hu:8181/ttm>
Libinfo: <http://libinfo.oszk.hu>
HUNOPAC címgyűjtemény: <http://www.mek.iif.hu/MEK/opac.htm>
Könyvtár.lap címgyűjtemény: <http://konyvtar.lap.hu>
Hungarológiai Alapkönyvtár Digitalizálási Program: <http://mek.oszk.hu/hungalap/>
Minerva Plus Magyarország: <http://mek.oszk.hu/minerva/>
Digilist levelezőcsoport: <http://listserv.iif.hu/Archives/digilist.html>
INKA tanfolyamok: <http://www.zmka.hu/tanfoly/tanfoly.html>
Nemzeti Digitális Adattár: <http://www.nda.hu>
Hektár közös kereső: <http://hektar.sztaki.hu>
URN:NBN szolgáltatás: <http://nbn.urn.hu>

Könyvtári Intézet **Könyvtártudományi Szakkönyvtár**

Budapest, I. Budavári Palota F épület, VIII. emelet
Levélcím: 1827 Budapest, Telefon: 224-3793, Fax:224-3795,
E-posta: kszk@oszk.hu

Hol keresse a hálózaton számítógépes szolgáltatásainkat?

– 2004. december –

(az URL-ek esetleges változásairól folyamatosan hírt adunk)

a Könyvtári Intézet honlapja:

<http://www.ki.oszk.hu>

a szakkönyvtár honlapja:

<http://www.ki.oszk.hu/konyvtar/>

on-line katalógus (LibriVision):

<http://nektar.oszk.hu>

gyarapodási jegyzékünk:

<http://www.ki.oszk.hu/konyvtar/gyarap>

könyvtárközi kölcsönzés, elektronikus dokumentumszolgáltatás:

kszk@oszk.hu

adatbázisok (MANCI és THES):

<http://w3.oszk.hu/manci.htm>

(a LISA-t könyvtárunkban helyben szolgáltatjuk)

Könyvtári Figyelő:

<http://www.ki.oszk.hu/kf>

magyar könyvtári lapok tartalomjegyzéke:

<http://www.oszk.hu/konyvtar/tartj/tartjegy.html>

on-line tájékoztatás a LibInfo keretében:

<http://libinfo.oszk.hu>